

2.Штайнер Р.; "Воспитание ребенка. "М". Издательство, 1993.

3. Hasanboev J.X, To'raqulov X.A, Ravshanov O.A., Xushvaqtoev N.X. Milliy pedagogikamiz tarixiy ildizlari va barkamol avlod tarbiyasi. Uslubiy qo'llanma. Sam.Du bosmaxonasi., 2007 y.

4.V.Karimova. Milliy istiqloq g'oyasini xalqimiz ongiga singdirish omillari va vositalari. – T. "Ijod dunyosi nashriyot uyi", 2002.

DEVIANT XULQ-ATVOR SHAKLLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLARI

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zMU Jizzax filiali psixologiya kafedrasi stajyor o'qituvchisi

Ermamatova Gulbahor Ne'matulla qizi

O'zMU Jizzax filiali yoshlar psixologiyasi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada deviant xulq-atvor va uning shakllanishining ijtimoiy-psixologik muammolari, deviant-xulq atvorni oldini olish bo'yicha oila maktab tizimining alohida o'rni ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: deviant faoliyat, me'yor va qoidalar, sabablar, omillar, qimmatli yo'nalishlar, shaxs shakllanishi, oila va maktab ta'limi.

Jamiyatda ro'y berayotgan zamonaviy ijtimoiy-psixologik deformatsiya deviant xulq-atvorning turli shakllarining o'sishiga va o'smirlarning noqonuniy xatti-harakatlarga jalb qilinishiga olib keladi. Ko'pgina o'smirlarning ongida me'yor va og'ish o'rtasidagi chegara xiralashgan, qadriyatlar yo'nalishining ijtimoiy va noqonuniy faoliyatga, umuman, jinoiy turmush tarziga siljishi kuchaymoqda. O'smirlarning ijtimoiy disadaptatsiyasi jarayoniga asoslangan deviant xulq-atvorning har xil turlari sonining o'sishi tobora keng tarqalib, jiddiy ijtimoiy muammoga aylanib bormoqda va chuqur ilmiy tushunishni talab qiladi. Axloqiy me'yorlardan chetga chiqadigan deviant xatti-harakatlar yoki xatti-harakatlar so'nggi o'n yilliklarda tez o'sib bormoqda va shoshilinch hal qilishni talab qiladi. Shu bilan birga, - o'smirlardagi xatti-harakatlarning buzilishining tabiati juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ko'pincha ular qonunga xilof harakatlar, mavjud talab va tartiblarga e'tibor bermaslik, ichkilikbozlik va ichkilikbozlik, sarsonlik, giyohvandlik va zaharli moddalarni iste'mol qilish, o'z joniga qasd qilish tendentsiyalarida namoyon bo'ladi. Deviant xulq-atvor shakllari o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liqdir. Shunday bo'ladiki, bir salbiy hodisa boshqasini kuchaytiradi. Masalan, ichkilikbozlik bezorilik va ba'zi zo'ravonlik jinoyatlarini qo'zg'atsa, giyohvandlik orttirilgan jinoyatlarga olib keladi. O'smirlarning deviant xulq-atvori muammosi ko'plab ilmiy fanlar - falsafa, pedagogika va psixologiya, sotsiologiya va ijtimoiy ish nazariyasi, kriminologiya, tibbiyot va boshqalarni o'rganish chorrahasida joylashgan chegara hududidir. E'tibor bering, deviant xulq-atvor (lotincha deviatio - og'ish) - ijtimoiy, oilaviy, ta'lim sharoitlari va bolaning rivojlanishi va tarbiyasi, uning shaxsiy fazilatlar va sharoitlari tufayli jamiyatda qabul qilingan huquqiy yoki axloqiy me'yorlar va qoidalardan chetga chiqish bilan bog'liq xatti-harakatlar, aloqa sohasi. Og'ish - bu nuqson emas, balki ijobiy fazilatlar salbiy fazilatlar bilan almashtirish. «Me'yor» (lot. -norma) atamasining asosiy ma'nolaridan biri bu o'rnatilgan o'lchov, biror narsaning o'rtacha qiymati. Insonning asabiy jarayonlarining muvozanati (qo'zg'alish va tormozlash), inson xatti-harakatlarining jamiyatda o'rnatilgan me'yorlar va an'analarga muvofiqligi, ijtimoiy maqsadlarga bo'ysunish va ularga rioya qilish, shaxsiy maqsadlarga erishishning huquqiy vositalari va usullarini tanlash va boshqa bir qator belgilari. Shunday qilib, biz tanlagan yosh davriga oid me'yorda biz o'smirlarning bunday holatini tushunishimiz kerak, ularda quyidagi ko'rsatkichlar mavjud: shaxsiyat rivojlanishining barcha shakllarining yosh talablariga va o'z imkoniyatlariga muvofiqligi, intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi, faoliyatning yetakchi turidagi

muvaffaqiyat, xulq-atvorning barqaror og'ishlari va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarning yo'qligi. Oddiy xulq-atvor turi va patologik o'rtasida juda ko'p o'tish shakllari mavjud. Shaxsiyatning patologik namoyon bo'lishi vakolatiga kiradi psixonevrologlar, psixiatriklar va boshqa mutaxassislar. O'qituvchining vakolatiga sog'lom o'smirning deviant ko'rinishlari, sharoitlari, xatti-harakatlari shakllarining oldini olish va tuzatish kiradi. Normadan og'ish qayerdan boshlanganini aniqlash juda qiyin, ammo normal rivojlanishning buzilishini qanchalik tez aniqlash va adekvat va o'z vaqtida oldini olish va tuzatishni amalga oshirish mumkin bo'lsa, o'smirning qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli yengish imkoniyati shunchalik katta bo'ladi[1].

Shaxsning deviant xulq-atvori sohasidagi tadqiqotlar o'smirlarning noqonuniy xulq-atvorining o'sish tendentsiyalari va oilaviy muammolarning kuchayishi o'rtasida bevosita bog'liqlikni ko'rsatadi. Yuqorida aytilganlar bilan bog'liq holda, o'smirlar deviasiyasining sabablari va uni bartaraf etishga yordam beruvchi omillarni, deviant o'smirlar bilan o'quv va profilaktika ishlarining shakllari va usullarini o'rganish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hatto eng rivojlangan, yuqori darajada tashkil etilgan va sivilizatsiyalashgan jamiyatda ham, mutlaqo har bir kishi unda belgilangan me'yor va qoidalarga qat'iy va hamma joyda qat'iy rioya qiladigan, o'zlari belgilagan ijtimoiy rollarni qat'iy bajaradigan vaziyatga erishish mumkin emas. Har qanday jamiyatda jamiyat toqat qila olmaydigan ushbu normalar, qoidalar va rollarning buzilishi har doim mavjud[2].

Deviant xatti-harakatlarning sabablari noaniq tarzda belgilanadi. Tadqiqotchilar e'tiborini shaxsiy, psixologik og'ishlar va tartibsizliklarga qaratadilar (nevrozlar, psixozlar va boshqalar); sotsiologlar - ijtimoiy guruhlarining madaniyat me'yorlaridan chetga chiqishlari haqida. Shunday qilib, E.Dyurkgeym deviant xulq-atvorni ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarining zaifligi va nomuvofiqligi bilan, R.Merton esa - sotsial-madaniy maqsadlar va ularga erishishning ijtimoiy tomonidan tasdiqlangan institutsionallashtirilgan vositalari o'rtasidagi tafovut bilan bog'ladi.[2]

Tadqiqotchilar deviant xulq-atvorning hozirgi kuchayishini zamonaviy iste'mol jamiyati va ommaviy madaniyatga xos bo'lgan deindividuatasiya jarayonining kuchayishi bilan bog'lashadi, bu yerda ko'p odamlar o'zlarining individualligini yo'qotib, olomon bilan birlashadilar. O'smirning guruhga qo'shilishi ko'pincha normaga zid faoliyat bilan shug'ullanish taqiqlarini kamaytirishga olib keladi. Gap shundaki, u guruhga qo'shilgach, ikkinchi o'ringa tushib qoladi va axloqiy jihatdan unda "yashirin" qoladi, chunki jamiyatning e'tibori guruhning o'ziga qaratilgan. Shu bilan birga, ma'lum bir o'smir ustidan ijtimoiy nazorat kamayadi va qandaydir noto'g'ri xatti-harakatlari uchun jazo kutilayotgan vaziyatda u o'zini guruhda ikkinchi o'ringa qo'yib, javobgarlikni yashirish yoki tarqatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Guruhdagi o'smir jazodan qutulib qolish mumkinligini bilib, jamiyat tomonidan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan jazo choralari bafarq bo'lib qoladi, shuning uchun uning xatti-harakati asta-sekin tashqi qoidalar va me'yorlarga bo'ysunishni to'xtatadi.

O'zining individualligini yo'qotib, guruhga qo'shilgan o'smirlar o'zlarini alohida mavjudot sifatida yaxshi bilishmaydi. Natijada, o'z xatti-harakatlarini joriy nazorat yoki tahlil qila olmaslik va uzoq muddatli xotira omboridan xatti-harakatlarning tegishli me'yorlari va qoidalarini olishning iloji yo'qligi. Bunday o'smirlar ham oldindan ko'ra olmaydilar va ularning xatti-harakati o'ychanlik yoki rejalashtirishning yetishmasligidan aziyat chekadi. Muayyan deviant xatti-harakatlarning sababi bir emas, balki ko'p sabablar emas. Zamonaviy G'arbga kelsak, ekspertlarning fikriga ko'ra, o'smirlarning xatti-harakatlaridagi ko'pchilik og'ishlar, masalan, beparvolik, huquqbuzarlik, psixofaol moddalarni iste'mol qilish, tajovuzkorlik va boshqalar umumiy manba - ijtimoiy moslashuvga asoslangan.

Shunday qilib, o'smirlarning deviant xulq-atvorini keltirib chiqaradigan ko'plab sabablar majmuasida quyidagilar mavjud: 1) oilaviy kelishmovchiliklar va buning natijasida bolalarni tarbiyalashdagi kamchiliklar (ota-onalarning spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilishlari; ota-onalarning pedagogik qobiliyatsizligi; ajralishlar sonining ko'payishi. 2) o'smirlarni erta yoshdan giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarni iste'mol qilish bilan tanishtirish 3) ota-onalarning bolalar ustidan nazorati yo'qligi 4) maktabning noto'g'ri hisob-kitoblari; 5) oila, maktab va jamiyat o'rtasidagi aloqaning etarli emasligi; 6) ta'limda yagona talablarga rioya qilmaslik; 7)

mikromuhitning salbiy ta'siri; 8) dam olishni tashkil etishning e'tibordan chetda qolgan sohasi; 9) pedagogik jarayonda o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari hisobga olinmaydi; 10) mamlakatdagi og'ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat.

O'smirlarning deviant xulq-atvorining oldini olish turli omillarning o'zaro ta'siri bilan ta'minlanishi kerak: oila, maktab, bo'sh vaqt muhiti, norasmiy guruhlar, jamoalar, boshqa ijtimoiy institutlar va umuman jamiyat. O'smirlarning deviant xulq-atvori ko'lamini kamaytirish bo'yicha dunyodagi barcha mavjud chora-tadbirlarni ikkita umumiy guruhga birlashtirish mumkin: 1) deviant xatti-harakatlarning mumkin bo'lgan oldini olish va bartaraf etishning umumiy mexanizmlarini o'rnatadigan umumiy ta'lim va profilaktika strategiyalari; 2) shaxsga va deviant xulq-atvorning o'ziga xos turlariga qaratilgan tabaqalashtirilgan va shaxsiyatga yo'naltirilgan strategiyalar.

Deviant xulqaga eltuvchi barcha sabablar, motivlar, holatlar va xatti-harakatlarning umumiylikni aniqlash va o'rganish katta ahamiyatga ega. Ushbu omillarning ko'pchiligi va - o'smirning salbiy hayotiy vaziyatlari, ayniqsa yomon rivojlangan, turli sabablarga ko'ra yo'qolgan yoki ijobiy harakatlarga hali shakllanmagan ijtimoiy yo'nalish deviant xatti-harakatlar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Dunyodagi og'ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat uysiz va qarovsiz o'smirlar sonining ko'payishiga yordam beradi, deviant xatti-harakatlarning asosiy sabablari quyidagilardir: oilaviy muammolar (ota-onalarning spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilishi, ajralishlar sonining ko'payishi va boshqalar). O'smirlarni spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar, chekish, bolalar ustidan ota-ona nazoratining yetishmasligi va boshqalar bilan tanishtirish.

Shunday qilib, ta'lim va profilaktika ishlari yanada muvaffaqiyatli bo'lishi uchun har bir deviant o'smirda ta'sir qilishning yangi shakllari, eng samarali vositalari va usullarini izlash kerak. Ijobiy fazilatlar asta-sekin, o'qituvchining tinimsiz mehnati bilan shakllanadi. Ular dastlab salbiy xislatlar bilan yonma-yon bo'lib, faqat doimiy kundalik tarbiya va profilaktika ishlari, butun pedagoglar jamoasi, maktablar, oilalarning birgalikdagi sa'y-harakatlari, jamoat - tashkilotlarining jalb etilishi, jismoniy tarbiya va sport o'qituvchisining maqsadli mehnati bunga sabab bo'ladi. deviant xulq -atvorli o'smirlarni qayta tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharaffitdinov, A., & Yusupov, U. (2022). The opportunities of educating morality for children through samples of folklore. Eurasian Scientific Herald, 5, 65-68.
2. Sharofitdinov, A., & Umidjon, Y. (2022). SHAXSIY KAMOLOTDA ART-TERAPEVTIK MASHQLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3).

ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA HAYOTIY STRATEGIYALARNI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLAR

Abdimurodova Farangiz Anvarovna

O'zbekiston Milliy universiteti "Psixologiya" yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni shakllanishining psixologik xususiyatlarini o'rganish masalasi haqida fikrlar bildirilgan. Maqoladan ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni shakllanishining psixologik xususiyatlarini tarkib toptirish bilan shug'ullanuvchilar foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: Ilk o'spirinlik davri, hayotiy strategiyalar, hayotiy pozitsiya, shakllantirish, hayotiy tasavvurlar, tarkib toptirish, ichki va tashqi ta'sirlar, omillar, muloqot, yondashuv, ijtimoiy yaqinlik.